

ԳԵՂԱՄ ՏԷՐ - ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Մ Շ Ո Յ
ՄՈՒՐԱՏԱՏՈՒՐ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏ
(ԻՐ ԳՐՈՅ ՈՒ ԲՐՈՅ ԲԱՆԿԼԻԿԸ)

Չանկլի մուրատ Սըբ Կարապետ
 Ծառայ եղմիմ ի խաչ գումբէթ,
 Եօթ տարով խոստ՝ միաժում էնք,
 Որ Սուրբ տեսնող արժան եղնէնք.
 Քու ձէնք միմչև իրան-թուրան,
 Ծամբխներող ես էնք հէլյան,
 Աշըգ, դպիր քեզի ծառայ
 Դարկեաճող գարկի գմուրատն առայ:

Հազար հազար տարի եղաւ
 Ի քրմերնց քու հիմ դրուաւ.
 Առաջ կուրք էր, ոսկի արծաթ,
 Ապա ծաղկաւ լուսն անարատ.
 Երբ Սուրբ Գրիգոր կազմեց գտապանդ
 Կուրքն ու կոռոտ մոխիր եղան
 Աջդ շողաց, խաչն փէլաց,
 Դիւան եղան արտահալած
 Երկնոց իջաւ քէ եօթ պսակ,
 Եօթ անուան տէր Սըբ Կարապետ:

Եթէ ձմեռնային երեկոներ գիտական ժողատներում ընդհանրապէս հեքեաթներ ու ճէոքներն էին, որ կը լսուէին հետաքրքրութեամբ ու հաճոյքով, սակայն շատ հեղ բրոց կամ գրոց բարբառով կրօնական միւթեր ալ կը խօսուէին տէրտէրներէ ու տիրացուներէ, մանաւանդ մեծ պահոց կրօնատրիկ գիշերներ:

Զիմչ երազ մը՝ դեռ կը յիշեմ այն հոգեկան եռանդազիմ ժողովները, որ տեղի կ'ունենային մեր օճախին շուրջ՝ այն տաքուկ ու մեղ սենեակում, ուր ամէն երեկոյ բուխերիկը կը պծըռտար, ուր՝ ամէն հեղուայ պատարագամատոյցին՝ երկիւղած հայրս՝ միմչև լոյս ոտին վրայ՝ ճրագի աղօտ լոյսին դիմաց կը քաղէր ու կարդար՝ Սաղմոս, Նարեկ, շարական... և ուր վերջապէս շատ հեղ ներկայ էին՝ Բօրս՝ Տէր Կարապետ քահանայ Յովհաննէսեանի մօտ՝ գիտլին ծերուկ ու նորընծայ տէրտէրներ ու հնոք տիրացուներ ևն:

Երբեմն Աստուածաշնչի կամ Աւետարանի խորհրդատու մէկ տունը, շարականի հատուած մը, կամ Նարեկէն ասացուած մը տաք հակաճառութեան միտք կ'ըլլար, երբեմն ալ գրոց-բրոց ճեռօքաբան պատմութիւններ կ'անէին՝ վանքերու, սրբերու, ժամերու ու մասունքներու զանազան ու հրաշապատում անցքերու մասին:

Երբ անգամ մը հայրս ու տիրացունք սկսեցին բրոց-գրոց կրօնական բանկիկ մը (հէքիաթ, որ քանի մը ճիւղերէ կը բաղկանար, մէկը կ'երթար մինչև Երուսաղէմ, Բեթլէհէմ եւ, իսկ միւսն կը հասներ ու կը հանդիպէր իննականքն Սըբ Կարապետ), քանի մ'օր տեւեց:

Այս բանկիկը կը խօսուէր հատուած առ հատուած, ու փոխըմտի կը լրացնէին՝ խելպեանի տիրացունքէն Սիմեօն Յովհաննէսեան՝ երբեմն գիտապետ, վարժապետ, Մկրտ Տ. Ղազարեան, ճեռօքաբան Ումրշատը, գիտապետ Անճօ-Սերոբ Հազրիկեան: Երբեմն ներկայ էին նաև քեռիս՝ Տէր Ղազար քահանայ Գոմերցի, ծերուկ Տէր Յակոբը եւ: Ամէնքն ալ իրենց կեանքը կ'ընթա:

Երկար տարիներ անցեր են այն օրերէն: Չեմ գիտեր, որքան կարելի է պիտի կրնա՞մ յիշել, ամփոփել, ու արտայայտել շինական տէրտէրներու-տիրացունքերուն իսկական ասացուածները իրենց պարզ, միամիտ ու բնագանգիկ ըմբռումներուն համաձայն: Այդ կրօնական բանկիկները կը լսէիք նաև մեր երկիրոյ Սասնա-ժառեր ջոջիկներէն ալ, որոնք այնքան հոգեւոյզ կը ներշնչէին մեր մանուկ ու մատուռաշ մտքերուն:

Ո՛չ բազմակողմանի հմտութեամբ պարզուած, ո՛չ ալ քննադատական բովէ անցած՝ տեսութիւն մ'է գրի առած: Նախնական հասարակ ըմբերցանութեամբ, գրոց ու բրոց ամառութիւններով կազմուած միամիտ երիցու և տիրացունքերու գեղացնակ մտքի իսկատիպ ճեռօքն է,

Որ ամուսնիկ:

Ա.

Մէկ ժամ ու ժամանակ մը՝ աշխարհ արարած մոռցեր էր զԱստուած: Ոսկոյց, արծօթից, պղնծից օրինակ-օրինակ կուռք կը շինէին, հոնակ՝ կոքատուն կը կազմէին. մեզմէ աղէկներն այլ բուն կը դնէին ու զմարդոց հոգին կը կալուկալէին:

Մարդիկ՝ միտքն խանգար, հոգին խաւար՝ կ'իմկնային երեսի վրայ անոնց յառաջ՝ կը համբուրէին, կը խոնարհէին ու զինչ Աստուած կը պաշտէին: Անոր համար Աստուածն այլ ետև երեսանց թալեր էր զմարդ-մարդաստան... Արամորդին դառն կը դատեր զրկուկ կ'ելներ: Գութան կը վարէր, հերկ չէր իտար. զհերկ կը ցանէր՝ պտուղ չէր իգար, ցորենի տեղ՝ չիւսն կը բուսներ. կանանչ, թառմուկ, փուռ ու տատասկ կը ծաղկէր. ալիւրն անում չէր իտար, քանի որ Քրիստոսի սեղան տես չէր եղած, մարդիկ՝ անուն-մանուն կը ծնէին, քանի որ սուրբ մեռն ու աւագան չէին տեսած, ցաւ ու չոռ զաշխարհք բռներ էր, ու սատանան զհոգիքն կը խլէր տանէր... Թող զայնիկ՝ մեր բազում մեղաց՝ սարերու վրայ դրեց զձիւն, ամպերուն մէջ զմըծ-մըծտուն, ու ծովերու վրայ բուքն ու պորանին...

Տերտեր քիչ մը հանգ առաւ ու կցցեց գրանկիկ։

- Մէջ իրան ու Թուրանայ մօտ Արեւելոց դիմ աշխարհք մը կար, անոր ալ քաղաք մը... այդ քաղքի իշխանն ձայնք տուէր էր Արեւելոց արևապատը։ Բայց նա կուպաշտ էր, ուս ու բոս չուներ լաշխարհք։ Օստ ինկաւ կուտքերուն, շատ ուխտ ու թողութ արեց, դեղ-դեղորօք գաշտեց ախլըր կոհնճը-համգոց չքակուա։ Իշխանի կողակցուն (տամսիկին) դարդն անելի ծանոր էր, երեսկտոր՝ ու ամօթապարտ։ Սար ու ձոր, ծառ ու ճիւղ չմնաց, որոնց չդիմէր ու դիակ անէր։ Մէկը չհասաւ իրեն։ Օր մը՝ երբ դարձեալ սէյրան եղեր էր ի գետափ, դարտերը իրար տուեց։ Սրտամեռ ու մղպնուկ՝ կը մաղկտար ու թալկտէր։ Ընկերուհիներ՝ ինչ էրիկ-գերիկ արիւն՝ սիրտը չբացուա։ Ինչու որ կ'աչքեր ու կը տեսնար՝ ամէն կին արմատ, այն որ հետն էին՝ իրենց հոգեհատորն ունէին։ Իսկ իր պատանը (մարմինը) չէր կանչնար։

Ջոկուեցաւ սպասուհիներու խմբէն. սիրտն պղտորէր էր ելման գետի մմանակ, միմակ մնաց, որ ֆէլէքին գանգտէր ու լար։

- Ֆէլէքին երկու դուռ կայ. մէկ բարուն, մէկ չարին, մէկ արևուն, մէկ մահուն, մէկն դեղ ու դուր. մէկալն մուր ու մրմուռ։ Ֆէլէքն տամսիկնոջ մը բարի դոնիկն բացեր էր։ Նա միամիտ տեսաւ, ի՞նչ տեսաւ, որ ալտոր դարվէշ մը իր դէմ կայներ էր։ Ահէն սորսփաց։ Մարդ ու մուրդ չկար։ Իջելո՞ց էր, թէ գետնուց էր, որ ելաւ... կը մտմտար սև կմիկը... Դավրէշն շտապեց, ու ձեռքն երկնցուց ու խնձոր մը տուաւ անոր։ -Ա՛ն, ասաց, ֆէլէքն ճամբեց, երբ իրիկուն տուն դառնաւ, կէսն քեզի, կէսն ալ իշխանին տուր, Աստծու հրամանքով՝ տարի մ'ալ էս ծուժ ջուխթ մը տղի տէր պիտի եղնիս։ Տիկիմը զաչք թարթեց-բացեց ու դարվէշ՝ աներևութք եղեր էր։ Ինքն ալ զահլաքուշտ եղաւ, կարծեց թէ աչք-խաբեցուկ, կամ երազ էր։ Բայց այն ծուժ՝ մարդիկ միամիտ ու հաւատքով էին։ Ով որ հաւատայ, մուրատին կը հասնի։

Օտապով ու հեքըրման քաղաք դարձաւ։

Արև պատելու վրայ էր։ Իշխանն մալով ու մոռողով՝ իր ապարանքում պատուհանի դէմ նստուկ կը մտմտար։ Արամ-տարամ էր ու սև ջրեր կը տարուբերէին զինքիկ։ Աշխարհքի մալ-թամալի տէր։ Բայց անորդի էր։ Հէ՛յ վախ, կ'ասէր, իմա՛լ իմ պօծառ արև անշող մէրաւ ու գնաց։

Այն զահ՝ միամիտ՝ ջուխտ մը եղլնիկ՝ թըփ, թըփ իջան ու թառան լուսամտի ճաղերուն, քիչ մը տըլըլացին ու ֆը՛ռո գացին։ Անոնք իրարու ըսեր էին – տարի մ'ալ այսօր՝ ջուխթ օրոց, ջուխթ օրոցկան պիտի ճըլըլան այստեղ։ Իշխանն իմաստուն էր. հաւքերու լեզուից կը հասկնար։ Արմանք-գարմանքից տարուաւ. ի՞նչ խապար էր բերին եղլնիկներ։ Իրիկուն չեղած, գնաց մօտ տիկնոջ։ Երկուսն ալ գլխու եկածն պատմեցին իրարու։ Կամքն ֆէլէքին է, ասացին, զխնձոր կիսեցին. խնձորն ի Դրախտէն էր, ով որ ուտէր՝ հիւանդ եղներ կ'ողջանար, ալետր եղներ, կը երիտասարդանար... Պառկան ու բարելուսուն զարթան... Իշխան երազ մը տեսեր էր։ Իր աթոռքն կանչցեր էր ու վրան ծառ մը ծլեր էր, մամուռ ու դալար։ Ծառը երկու ճղակով էր։ Բիչ մը յետոյ տեսեր էր, որ երկու ճղակի վրայ՝ երեք թևով ճղակ մը պատրուսներ էր՝ որուն ճղեր չուր ամպեր կը բանձըրնան՝ ամէն մէկու գլուխ մէկ մէկ ճրագ ու ամէն մէկ ճրագի լուսն օրինակ-օրինակ. սպիտակ-կարմիր-կանաչ... Իշ-

խանը խոսվեր ու զարթեր էր... Դավրեշի խօսքն ու եղընիկներում՝ կանչցաւ: Այն գիշեր՝ երկու զառակ ընծաներ էին տան տիկնոջ արգանդում: Ինն ամիս, ինն օր, ինն ժամ որ բոլորաւ, տիկին զծունգն գետին զարկեց ու ջուխթ մը կաթնեղբայր (երկուրեակ) աշխարհք բերեց: Նոր արև ու բարև ծեգաց իշխանին վրայ, որ արդէն խոզան (սպիտակ) մորուս եղեր էր:

Քառսուն օր, քառսուն գիշեր ուրախութիւն արաց: Ելաւ կոտքերում մատաղ կտրեց քառսուն անծին երիւց: Ջիր աւագ բարեկամներ կանչեց, ջուխթ տղին անուն դրեցին, մէկին Գիսանէ, մէկալին՝ Դեմետր: Ուրախութենէն երկու տղի արևուն համար ձեռքեց ու շինեց մեծ կոքատուն մը. այնքան անգին քարերով, ոսկով-արծթով զարդրեց, որ իսկի գիր մշանց չէ տուեր: Մեղայ, չմանցնենք. ինչ որ Սողոմոնի տաճար, ով որ աչքէր, հեղրան կը կտրէր:

Տղեկներ թոփոռցան, երբ խելաց հասան. բերեց իմաստուն մարդ մը՝ ասաց՝ միւսը քեզի, ոսկորն ինձի (պատժէ՛ ու կրթէ): Իմաստունն 12 տարի զանոք առաւ մըստաւ: Մինչև զկոռց կարդմունքն ալ սովորան ու իմաստուն եղան: Զերկուսն հետրաց կարգելու հրամանք արաց: Զքաղաք քաղքով կանչեց, երախայն, ոտնագնայն՝ ժողվուած ի մէջտան: Բոլոր ազապ աղջիկներն զղզղնուան ու զարդորան. երկու տղաքն ալ ելան ու շուտ եկան, երկու քոյր գտան, ամենուց խորոտիկ թալեցին՝ մեծն մեծին, պզտիկ՝ պզտիկն: Իշխան դրեց զհարսնիք, քառսուն օր, քառսուն գիշեր զարկեցին, խաղցան:

Հարսնիք որ ֆրդաւ (դադարիլ), կանչեց զերկու տղէն, դրեց ի կոքատուն, որ հովն (հովանատրել) զայնիկ: Ու ասաց՝ աշխրհքի մալ ու միւլքն կը թողում ձեզի: Դուք իմաստուն էք, առէ՛ք, վարեցէք ու վայելեցէք: Ու իշխանն մեռաւ: Ինք մեռաւ, ու սէրն պաղաւ...

Իշխանին ազգականներէն մէկը, որուն անունը Դեմաքսեայ էր, շատ զօրընդէղ էր. իր թրով ու զօրով խեց գիշխանութիւնն, մատաւ իր տեղ: Աստուած միմակ մէկ բնութք է. անոք թեւ մէկ ազգութակէ էին, բայց անմամանակ: Դեմաքսեան լեղի, իսկ երկու եղբայրները քաղցր: Ասեր են, թէ կակուղ կը կտրէ գշոր, բայց լեղին ալ կ'ուտէ զքաղցր: Դեմաքսեան բնութքով չար էր, մեղսիրտ, ծակաչք, չարակամ ու ազաւ:

Բայց մեռնող իշխանն բարի էր, սիրտը՝ փութիս, ձեռքն՝ բաց, խիկարի պէս իմաստուն, մըջման վրայ չէր կոխեր, հատորիքի սիրտն իրմէ չմնաց... Իր կոքատունով, օրական հազար մը աղքատներուց՝ կը գտնէր ապաւէն: Տղեկներն ալ այն ճամբով քայլեցին: Կոքատունն ձայնք տուեց յիրան ու Թուրան, անոր հողն ու քարն ոսկով-արծթով շաղուաւ:

Դեմաքսեայի աչք չտարաւ, չարալեզուն ալ եկաւ մտաւ մէջ մատ ու եղունգ ու ծամեց Գիսանէի ու Դեմետրի միսն: Արտ խախուտ, վրան կարկուտ...: Ու բռնակալին մախանձը չարաչար գորգըրուաւ. կատաղութենէն ինք գիր միս կը ծամէր: Ելաւ իր ոտօք գնաց ի կոքատուն, բմբնաց, քնքնեց ու օղորդից, որ հոնակ մէջ հաւքի կաթ միմկուկ պակաս էր:

- Հա՛յ հօ, ասաց, ես քնով եմ, ոտքերս ի ջուրն է: Այդ համբայություն իմնի կը վայելէ: Զօրընդեղ մարդ էր: Իր դրած քարը ո՞վ պիտի վերցնէր, ու ձեռքն երկնցուց ի կոքատուն, օրիկ-օրիկ ժողվեց զակունքն ու զոսկին: Գիսանէ ու Դեմետր շատ իմկան ելան, հօրեղբոր սիրտն չկակղեցաւ: Զօրուն առաջ՝ հունարը կը հալի. անոնց հունարը պտուղ չտուեց: Վերջին հեղ՝ հերստտմանց՝ կանչէր էր.- ոսկի, արծաթ դեռ շատ ունիք, դուրս հանեցէք, թէ չէ՛, պոտոսիկ (փորձանք) պիտի հանեմ:

Անոնք օձ կերան-լեղի դարձան. երդում-պատոտում արին, օգուտ չունեցաւ, սալլն շրջէր էր. բաղդը արեր էր անոնց: Բարիքն երամ-երամ. չարիքն էլ շարիւէ շարան, ասեր են մեծօրէք:

Ձեղաւ, չեղաւ, ամէն ճար կտրաւ այնոնց վրայ: Իրիկուն մը երկու եղբայր՝ երկար խորհուրդք արին ու մէկ աման դրին զիրանց խօսք: - Եթէ հեղ մ'ալ վազ չկենայ, ունեցած չունեցածն առնին ու գիշերափայլ եղնին: Զեռքի տակէն դրստեցին զիրենք ու հազըրորան (պատրաստուիլ):

Կոքատուն, ալ բրիշակ դարձեր էր: Զձեռքն երկնցուց անոնց տունն ու տեղն ալ՝ երկու եղբայրներ հոնկուց իրենց գլխուն արև փնտռեցին:

- Սալլն ասըռուաւ բարդոցին, երկու գոմէշ մէկ սամիով չեն կապուիր, մէկ կոքատան երկու տէր չեղնիր, հեռանանք,- ասաց մեծ եղբայրը:

Ամէնքն հեղբայրաց՝ երկու եղբայրներ, իրենց տղաք-ընտանիք համաձայներ էին: Տեսան որ երկու ոտք մէկ կոշիկ չէր պարտկեր, զփորձեալն կրկին փորձել յիմարություն էր: Գիտուն էին: Ասացին. յիմարն ի բնակարան, իմաստունն ի հանգստարան: Քանի օր Դեմաքսեան դադարում չէր իտար, վազ չէր կենար, բարին հեռանալն էր: Սուր ոտք, բարի խլիս. որոշեցին փայնահին:

Բայց ո՞ր երթան: Զբարի խորհուրդք Աստուածն է յաջողէր, անոնց միտք զուլալ էր, գործն ալ շուլալ առաւ: Լուսնեակ գիշեր էր, զարնան գիշեր. աստղեր երկնուց երես կը ճլլային. երկու եղբայրն իմաստուն էին, դուրս ելան, զաստղեր աչքեցին ու ներս դարձան:

- Բարի է ճանապարհ ելնել. չար աստղն ի յանդումն է, բարի աստղն յերկինք. մեր ճամպայն ի յարևմուտք, ելէք, որ բառնանք: Ելան. կապեցին զբեռ ու բարձը, առան երկու փերթ կուռքն ալ, ժողվեցին զեղած-չեղած, զպահածուրիկ ոսկին, արծաթն՝ ու բարձան երեսուն ջորի, քսան ուղտ ու իմկան ի ճամպայն: Երկու եղբայրները, իրենց կնկտիք, տղայքներ ու աղջիկներ, քանի մը հաւատարիմ ծառաներ ալ ընկերացան, ընդ ամէն քսան ու երկու հոգի: Անկամկար քաշուեցան, որ շունն ի փողոց չկռահեց:

Երես դրին դէմ արևմուտք ու գացին:

Շատ գացին, քիչ գացին, Աստուած գիտէ, եկան անվերի սարի մը հանդպան, ինս ու ճինս չէր փեղար: Այնտեղ ճամբու թելն կտրաւ, շաշ ու շիար մնացին, ինչ անէին. ելան, զաստղ աչքեցին որ հեղ մ'ալ ճամպայն արևմուտք կը ցուցնէր. քառուքոյ արահետիկ մը բռնեցին: Գիսանէի առջինեկ տղէն՝ Մ'ելէքը՝ պտղով (զօրաւոր) ու պարթև մէկն էր: Վեր ու վայր վազեց, զսար ու ձոր իրար զարկեց ու թրաթափ ետ եկաւ:

Սարաւանդի պրակ մէկ անկիւնէն բարակ ծովս մը կ'ելնար, դէպ հոնակ գնաց: Կարաւանն ալ ետևանց: Ահա դիմացն ելան ահագին ապարանքի մը, որու լայնք-երկայնք չէր երևար, ու ձայն ձուն ալ չկար, ինչ որ ընցուն մեղումանոց կը մմանէր: Դռներ փակուկ, լուսամտներ դրուկ... զարմացան ու վախտց ի'նչ կոտ երկաթ եղան մանցին: Սրտոտ Մ'ելէքը քանի մը հեղ շոտ տուաւ ապարանքին ետև աղջկ: Հանգ մը անցաւ չանցաւ, ահա հուրնի-հրեղէն աղջիկ մը զգլուխ հանեց լուսամտէն ու տեսաւ զտղայն: Երկուսի աչքեր իրար շոյուլունեցան:

Աղջկայ լուստունն պողղան ու պղտորան:

- Հողեղէ'ն, այն ի'նչ սև քամի քշեց զձեզ, այս անկերի սարն, պզտիկ Դևի անունն չէ՞ կաթած ձեր ականջը: Եամա'ն, Աստծու սիրուն փախէք. եթէ Դևն դառնայ՝ ձեր աւագ կտորն պտղունց մը կը մնայ...

Շուտմաշուտ գլուխը քաշեց ներս, երեսն ծածկեց ապրշմէ շորերով ու ... մոեղ մը իլաց:

Մ'ելէքն ներքևանց ձայնեց.

- Հուրնի հրեղէ'ն, զքու անախուն Աստուած կը սիրես, գլուխդ դուրս հանէ: Դու պէտք է մեզի սիրտ տայիր, ոչ թէ լեղապատառ անէիր. իսկի չէ, մեզի ճամպեկ մը ցուցուր:

- Ծամպեկ, հողեղէ'ն, մի'թէ գիտեմ. չէ որ ես այլ դարիպ եմ...

- Մի'նակ այս գիշերուան օթևան մը տուր, վաղ գիշերանց կը հեռանանք... Տղի խօսքեր ինչ ծրար մ'ապրշում մստան աղջկայ սրտին: Ու հուրնի-հրեղէնին հոգին կպաւ ի յինք ու շուտմաշուտ՝ ցած վազեց: Ապարանքի դարկեախին մօտն էր բան-լիքն. ծրպեց զայն, բացեց ընդարձակ շտեմարանի մը դուռն, ալ կարաւանն տկանց հոն տեղաւորեց, հաց ու շուր հասցուց, ու խստիւ պատուիրեց որ ճմթկոց չհանեն, յորի որ՝ պզտիկ Դևն՝ շաբաթէ մը դառնալու համար երեք օր է որ զացեր է, կարելի է որ հասուէհաս է ու աւելի շուտով դառնայ:

Վեր ելաւ պատուհան, միտք բերեց զիր ազգ ազինք, հայրն ու մայր, տունն ու քաղաքն ու լուս աշխարհքը: Միտքն բերեց մակ իր գլխուն հասած ծանտրիկ փոր-ձանքը: Եօթ տարի յառաջ՝ ծումն Աստծուն այս ժամն էր, ընկերներով ու ծառանե-րով, բանճրով ու ճանապրուկով եկած էր ի սարն Սեյրան: Չարոց աչքն սևնայ՝ պըզ-տիկ Դև դէմս ելեր էր, մազերն ձեռաց փաթթեր, ու առեր-բերեր էր:

Եօթ տարի, աղջկնակ կանանչ կեանք մ'է, ու եօթ տարի եղաւ, որ ապարանքի դռնէն դուրս չէր ելած, հետ աղամորդոյ լեզու չէր թացած, այլ ինքն իր դարտերով մոողած էր: Ծատ հեղ ուզեր էր ճար մը գտնել լուս աշխարհք դառնալու: Հուն-հնարք չէր եղած: Կնի'կ. մէջքն ծիլ-ծաղիկ, սիրտն պղտոր, ոտքն ծալուկ, ինչպէս կարելի էր, որ դուրս փելար, մանաւանդ չորս դիմ ահուդող ու ճամպայն մոլոր-մո-լոր:

Հարիւր հեղ փորձեց, հարիւր հեղ ալ յոյսը կտրեց: Կտրած յոյսն սակայն, այսօր կը պատրուաւէր ի տես Աղամորդոց անկուման-անհաւատալի այցելութեան...

- Աստծոյ ողորմութիւն էր՝ որ հասաւ, կը մտածէր մա. ահա կանանչ արև մը (Մե-լէքը ակնարկելով), ահա մախիւր մը մարդոց, իջնամ յառնուիմ իրենց հետ, փառք

Աստուծոյ՝ Դևն հեռու էր... աղէկ էր որ զբանլիքներ մոռցաւ, իմաստուն սխալական... Բայց զարմացեր էր թէ անոնք իմա՞լ եկեր հասեր էին ի քուէ դիակական, որոն հանտաւոր էք. օձն իր պորտով, հաւքն իր թևօք չէին իշխցած մօտեմալ:

Արևն իջաւ, ու հովն շրջաւ վեր ապարանքին: Աշմուշն ալ մատելու վրայ էր:

Աղջիկն ոտք ելաւ ու մօտ նորեկներուն մէկ գնաց:

- Ամսիջապէս պէտք է ճամբայ ելմէք, ես ձեր մեղաց մեղակալ չեմ եղներ: Աշխրհքի կապարձակ մեր ձեռք չէ: Կարելի է, որ Դևն լանկակծի ետ դառնայ: Ամէնքս ալ կորած ենք:

Բայց Մ'ելէքն շուտով ճուապեց, եթէ Դևն եկաւ, Աստուած չամչցնէ, դու իսկի մի վախենար, քանի մեր գլուխ ողջ է... Աղջկայ աչքն արդէն ի մա էր, խորհուրդք արին, ուխտն դրին, որ երբ ապարանքի սեմէն դուրս ելնեն, տղէն աղջկան-աղջիկն՝ տղին եղնի: Սիրտ-սրտին համապար էր, վեր ելան աղջկայ սեմեակ, ժողվեցին զակումք, զոսկին, կապեցին զբեռ ու բարձը, բեռն թեթև, զինն ծանդր: Դևն կալուկ կապուեր ու իր երեք հրեղէն ձիերէն երկուքն հոն թողած էր, կարմիրն ու սպիտակն: Կարմիրն տղէն թամբեց, ու սպիտակն՝ աղջիկն: Տաս ըղտաբեռ բարձան, ու կարաւան ժողվըտեց իր բեռները:

Աղջիկն ապա՝ հանեց ծոցէն քառսուն բանլիք ալ. - քառսուն բանլիքի տակ՝ իմս ու ճինս-գէլ զագան, մալ-թամալ լեցուկ են. ասաց. զղոներ պիտի բանամ, ինչ որ ոտքով ու թևով են, թող երթան իրենց արևուն, ինչ որ անտք են՝ զաղէկն առէք, զվատն թողէք... Դևն բոռով ժողվեց, Աստուած բեռով կը ցրուէ:

Դռներ բացուան, հողեղէն-հրեղէն, հաւք-հաւորիք դուրս ելան, օրհնեցին զաղջիկն ու զտղայն. ճրագընցման ժամն հասաւ, աղջիկն նշանց տունց կարաւանն բարձաւ, կանչեցին զիրենց Աստուած ու ելան ճամպայ: Հանգ մ'առան չառան, մոլորան զճամպան: Ամէնքն ալ դարիպ էին. թէ աղջիկն, թէ՛ նորեկներ: Արդէն թրաթափ ու վազման անցեր էին ապարանքին սահմանը: Կարաւանապետ երկու եղբայրներ՝ դարձեալ զաստղն աչքեցին, զճուապն առան ու բռնեցին զարևմտոց ճամպայն: Աղջիկն ու Մ'ելէքն յառաջ ինկան, Դևի ահն ամենուն ալ սիրտն էր: Չորս օր, չորս գիշեր համարէ թէ հեքընման ու անքուն գացին, չորս ատուր ճամբայ մէկ օր առնելով: Եկան-եկան ու պղտոր-ելման գետի մը ասըռուան:

Իսկի հուն-ծանձաղ չկար: Գետն յորդած կը գոռար, ալիք-ալիքի հեծած: Ի՞նչ անէին: Զեօթ խելքն ալ մոռցան: Դևը հաււեհաս կրնար ըլլալ, գետը հուն չէր իտար, չորս կողմ անարի-ամայի... վախէն միս ոսկորին ձէն տունց: Աղջիկն մղպնաւ, ու Մ'ելէքն զրգոռաւ: Զհրեղէն ձին գգունց, ժրեց զկաշեթելերն, զաչքերն համբուրեց ու հեծաւ: - Եա՛ անահուն Աստուած, կանչեց գլխանց ու սրտանց ու գծման ընկաւ ի գետ:

Չորս կողմէն գոռում-գոչում բորբաւ, լացին-երերացին, որ ետ դառնայ, Մ'ելէք աւանջ չկախեց: Հրեղէն կը պոռթէր զջուրն, ի՞նչ ջրհաւ կը ֆոռար ալիքներու մէջէն... Վեր ելաւ, վար իջաւ, չափեց չափչափեց: Ահայ ջուրն՝ ինչ որ զագ-զագ կը ցածնար... մէկ ալ գտաւ զհուն: Նետի մնամակ ետ դարձաւ: Հոգևոր շնչաւոր, բեռ ու բարձկան՝ ինչ որ կային ի ջուրն իջեցունց՝ ու զամէնն ալ անվնաս անցունց այնդին:

Անպատմելի էր մեծի պզտղիկ ուրախություն: Ինչ որ Կարմիր ծովէն անցնէին: Ամէնքն ալ համբոյրներով, օրհնէնքներով ողողեցին հերոս տղայն: Ամէնէն աւելի հիացած էր անոր վրայ հուրմի-հրեղէն աղջիկը. այնուհետև մոռցաւ զպապենական տունն ու տեղն:

- Իմն որ կայ չկայ, այս կանամը- արևն է, մտածեց ու կեցաւ: Անոնց առջև դուրան սարաւանդ մը կար, ու պզտիկ ել մը: Սարի գլուխ բարձրցան: Գետն ալ երթալով կրկին յորդեց ու շատցաւ: Սարի կատար հանդպան ծեր մարդու մը, որ անտած էր ճամպուն վրայ: Անոր սպիտակ մորուսաց մազերը կ'իջնէին չոր ի գոտեկապ:

Դիական սարերէն մինչև հոտա, առաջին անգամն էր, որ ադամորդի կը տեսնէին: Ալևորն իր ձեռքերում երկու կծիկ ունէր. մէկն սև, մէկն սպիտակ, զորս շարունակ կը կծկէր:

- Բարի լոյս՝ արօ՛, ասացին:

- Բարով, հազար բարով:

- Արօ՛, ի՞նչ կ'ընես հոտա, այդ ինչ է որ կը կծկես:

- Ձեր գմեղքն ու վարձն է որ կը կծկեմ, զօրանաս աղջիկս: Քու վարձքն ծանոր է, քու մեղքէն - բարեւ յաղթեսցես չարին:

- Բայց իմա՞լ կը ճանչընաս զիս:

- Ա՛հ, պզտիկ Դևի հուրմի-հրեղէնն չէ՞ս: Քու վարձքն առար, պղտոր գետն քեզի ու Մելէքին ճամպայ տուեց. երկուսիդ զիրն ի մէկ աստղն է գրուկ. ձեր սերունդէն երեք իմաստուն պիտի ելան, որ աստղն ու զերկինք պիտի քննեն:

Ծերունին ժպտաց, երեսն դարձուց դէմ պղտոր գետն ու ասաց.

- Հոնա՛կ ալ աչքեցէք: Աչքեցին և ի՛նչ տեսան. ափաբերնով՝ պզտիկ Դևն ձիով մտաւ ի գետ: Բոլորն էլ զարհուրան: Բայց ահա՛, սև ձեռք մ'ելաւ գետէն՝ ակն թարթափում՝ պղտոր ալիքներ շուլուլուեցան անոր, տակտկեցին, առա՛ն տարան ի ծոցն անյատակ:

Երբ ետ դարձան, ալևորն չտեսան. մա համբարձեր էր...

Այն ժամ, երկինքն բացուաւ, ամպն ու շոգեղն փարատան, ու արևն յափտեցին զծա՛ռ, զծա՛ռ շողշողաց ի կամարն անահուն:

Այնօրն՝ ի հոնակ օթեան արին:

Առաւօտ հաւքն կանչեց, ու կարաւանն ելաւ:

Օրերով, շաբաթներով ճամպայ քշեցին-եկան, հասան ձիւնապատ սարի մը դէմ, մօտ խորոտիկ ծովակի մը, որ ժանգառի կը փէլկտար երկնոց երեսն ի վեր:

Տղայն ու աղջիկ միացեր ու մուրատի հասեր էին: Բայց տղի հայրն ու հորեղբայրն հակառակ էին այդ միության. կը վախճային, որ դէերու ազգ պոտոսիկ բերէր իրենց գլխուն: - Չարուց փախանք, չարագումին չհանդպինք, ասացին: Հնար չեղաւ, որ տղի սիրտ պաղէր աղջկաց. փոխարէն նեղացաւ ու պաղեցաւ հօր մէջ, ու պատրուակ կը փնտռէին, որ իրարմէ զատուին: Աղջկայ կամքն ալ այն էր:

- Մենք երկուքս միմեկի զիրար կը սիրենք, պէտք է մենք միմեկի մնանք:

- Աստուած բարու հետն էր, ու բարին ալ բաժնուիլն էր: Հայր ու որդի որոշեցին ու բաժնուան: Սրտեր ճղակ-ճղլակ, ճամպայն ալ եղաւ երկու ճղլակ. հոն՝ ուր կե-

ցան՝ երկու արահետ կար. մէկն ճարտար յարեմուտք, միւսն՝ հետ ծովափին՝ արեւմտեան-հարաւ: Ջուխթ ճամպայն բարի եղաւ կարաւանին համար: Այնիկ վերջ տուաւ իրենց հակաճատութիւններուն ու ատելութիւններուն: Մ'ելէքի հայրը լսած էր մաւ դժգոհանքն իր եղբօր և եղբորորդոց՝ աղջկան ու տղի կարգուելուն մասին, վախճաւ գէշութիւն մը ծագի ու յետինն չար եղնի քան զառաջինն, կանչեց զՄ'ելէքն ու ակնջէն փսփսաց:

- Մենք արեւմուտք կ'երթանք, դուք ալ՝ հարաւի ճամբով զացէք, եթէ ֆէլէքն թողու, դարձեալ կը տեսնուինք: Բայց հետո երկիր չերթաք, այս կողմեր բարով ու խէրով եմ:

Տղայն ու աղջիկն առան զիրենց տաւ ըղտաբեռ մալ-թամալ, որ մեծ փայնակունք ու ոսկի էին, ու բարով մնաց եղան: Գիսանէն պագեց զտղի ճակատն ու զաղջկան: Հաշտուան. մէկ մէկ ոսկի մատնիք ալ տունեց երկուսին ու ճամպեց. զացէ՛ք, վայելեցէք զիրար:

Ամմէկ իր ճամբով հեռացաւ:

Կարաւանը թող երթայ արեւմուտք, մենք հետևինք հուրմի-հրեղէնին ու Մ'ելէքին: Անոնք բռնեցին զծովափն ու դէպ հարաւ հակած, առաջ զացին: Ծօթօ՛ր, շօթօ՛ր քայլելով՝ երկու ատուր ճամպայ առին: Պրծան անվերի սարերէն, աղամորդու երկրի մէջ էին: Չորս կողմէն քաղաք-ազարակ, տուն-տնակալ շէն, արտ ու ափ, ծիլ ու միլ: Գլուխդ ոսկի դիր, վատ ձեռք չկայ, որ երկնայ: Արդէն բեռ ու բարձն ոսկի էր, ուրախ-գուրախ էին: Այլ պղտոր առու չէր վազէր իրենց մէջէն: Քար-կապան ճամպայէ մ'անցան, ելան ի սարն ձիւն-ծաղիկ ու հանդպան երեք ակնէն աղբիւրի մը: Աղբիւր չէր, արծթոր էր ու ակունքն քան զձիւն պսպղուն ու պաղլուկակ. քնն զարծաթն փէլուն ու զուլլակ: Սարաւանդ ու դարաստան ծածկուած էին ծառ ու ծաղկունքով, անեղնակից (ծիածան) գոյնզգոյն: Ներքեանց պարարտ բոյսեր, վերեանց քնն զաչքն անապակ՝ լոյսն արևուն: Եւ արևն որ ծովու վրայ կը բանձրնար, զառջի շողն ճարտար կը սփռէր ի սարն սիրական, լաղբիւրն պատուական: Գիշեր ու անահուն ցորեկ՝ հարաւքամին կը շնկշնկար, վարդը կը կարմրոտէր, իսկ մարդը կը թփոռշնար: Հուրմի-հրեղէն հեյրան կտրաւ վըր սար սեյրանին, վըր ծով-ծովափին: Ու երգեց խորին զուարթութեամբ՝

Երթամ զիս ձիգ տամ ի գարնան գետեր,

Ջկանց ձագերաց ես եղնիմ ընկեր...

Սև ծով մը տեսայ, սպիտակն իր բոլոր

Ալիք կը զարնէր չըր խառուի յիրարու:

Ջրեռներ թափեցին ու բացին զվրաններ: Ցորեկ վեր կանանչ կակաչին, իրիկուն՝ դէմ շողն լուսնեակին, դէմ փէլքն ծովակին: Հոնակ, մարդն կը զուարթանար, միտքն կը արէր, ու հոգին վեր կը թռէր զԱստուած օրհնելու, ու զբնութքն անահունն զովաբանելու:

Եթե օր հոն մնացին, ու անոր անուշաբեամ չի կշտացան: Քըն գտունն պապե-
մական, անուշ ու դուրեկան, խօսքն մէկ աման դրին, որոշեցին այնտեղ մնան, ու
առտուն ելան, ապարանքի մը հիմն դրին:

Սար չկայ որ ոտք չհամողբայի, այդ սարն մարդամէջ էր. ամէն օր եկող գացող
անպակաս էր, օրիկ օրիկ ճանչորութիւն հաստատեցին, մշակ ու դատկաններ
գտան (բանոր) ու քառուն ատուր մէջ՝ մօտ երեք ակնէն աղբիւր՝ զապարանքն շի-
նեցին, թամամեցին:

Տղէն ու աղջիկ՝ ինչ Լէլլուն-Մ'էնլուն՝ զիրար կը սիրէին.- արև՝ մ'ելնար, թող Մ'ե-
լէքն ելնայ. լուսնեա՛կ մ'ելնար, թող հուրմի-հրեղէնն ելնայ՝ իրարու կ'ասէին:

Ծնորհիւ ոսկեբարձ ուղտերուն՝ բուն-բունկալ, դաւար-ոչխար, անդ ուր փառք
պատրաստ-առա՛տ էին, սեղանը միշտ պարզուկ էր, եկող, գացող կուտէր կը խմէր,
ու շուտով անոնց ձայնն ցրուաւ ի սար ու ձոր, դաշտ ու դուրան:

Օր մը կուտներու վրայ խօսք բացուաւ, աղջիկ հաւանութիւն չտուեց.- ոսկին-ար-
ծաթն հողէն են, զայն պաշտելու է, որ լուսեղէն ու հրեղէն է:

Ու եղաւ հակաճառութիւն: Տղէն՝ իր պապերուց (մի բառ ջնջված է՝ Հ. Պ.) էր տե-
սեր, խելքն մէկէն չպառկաւ աղջկայ ըսածին, բայց իմաստուն էր, կամկար կամկար
միտքն կը լուսատրէր... Լուսնեակ իրիկուն մը դէմ աստղերուն ճառան, բացին զգըր-
քերն ու հակաճառեցին: Ծատ ու քիչ՝ զաստղն լեզու համեցին: Աստղն հաստատեց
զհուրմի-հրեղէնին խօսքն...

Այն ժամանակ, հաւատա՛մ խոստովանիմ, Քրիստոս դեռ չէր իջած ի յաշխարհք.
խաչ ու ժամտուն, պատարագ-պաշտում դեռ չկար: Միայն մէկ մէկ իմաստուն աղա-
մորդիք յաստղեբաց գիտէին թէ մէկիկ ամենակալ՝ Աստուած մը՝ զծով-ցամաք,
զերկիւնք-զետիւնք կառավարող, մեծութիւն անահուն էր, քաղցրութիւնն՝ անմա-
նակ, աթոռն արևուց վեր էր, ու փառքն անպատմելի... - Աղամորդին՝ այն օր խա-
բուեր էր չարին՝ երբ աստանան զձեռագիրն առաւ Ադամէն: Կապեց զհոգին, միտ-
քըն, իմաստութիւնն մարդուն, ջոկեց լուս ճամպաներուց, ու մեր եղեմական մար-
մինն բուն դարձաւ հազար ցաւերու: Սատանան փախաւ լերկնուց՝ Աստուծոյ բոցե-
ղէն սուրէն, իջաւ ի յանդունդն, ու փորձանք եղաւ արարած-աշխարհքին:

- Նախ յիմարացուցանէ, ապա կորուսանէ,- ասաց Մկրտն:

- Զեռը կուտրեր, Ադամին չի տար զձեռագիրն,- հեքսոտմանց բացականչեց տի-
րացու Սիմեօն:

- Առանց Աստծու հրամանքին թուիս ի ծառէն չ'իմկնար,- ձայնեց հեքիաթախօս
Ուրշատը,- մեր ճակատն գրուկ էր. պիտի կատարէր:

Տէրտէրն շարունակեց.- Հակաճառութիւն քանի օր ալ քշեց. բայց աղջիկն
իմաստութեամբ յաղթեց, ու Աստուծոյ լոյսը ծեզաց տղի մտքում:

Հարիւր, հարիւր յիսուն տարի անցաւ: Մեղէքի ու հուրմի-հրեղէնի զակներուց
քանի մը պորտ եկաւ, զնաց: Աստծու հովանիքի տակ էին, երթալով անոնց սերունդ
թփոռշցաւ իմաստութեամբ ու համբալոյթեամբ: Մէկ սար չէ, տասն սար բռներ էր
իրենց մալ ու մուլք: Բնութքով բարի էին, իրարու հետ ալ կաթն ու մեղր, բաժնուել
Եւա-Ադամից եղեր է: Մէկ ապարանք՝ ալ չէր վերցներ զիրենք: Խօսք մէկ ըրին, ու

երեք ճիւղ եղան. ելան՝ իրարմէ մէկ մէկ ատուր ճամպայ հեռի երեք ապարանք շինեցին, բայց այնպիսի սարաւանդներու գլուխ, որ իրարմէ պիտի երևային: Ամէն մէկ դասի զլխատրմ առաւ զիր ազգատոհմն ու ճատան անոնց մէջ: Այդ երեք զլխատր մարդիկն ալ շատ իմաստուն էին. զերկնոց գետնոց քննումն գիտէին: Իրենց մշակներ ու ծառաներ մախիրներով էին. «Որ ունիցի, տացի և աւելցի»:

Տիրացու Մկրտն դիտել տուաւ թէ՝ ինքն ինձ հեզիաթախսներէն լսած է, որ այդ երեք իմաստուններ՝ իրենց ապարանքներու վրայ մէկ մէկ բաց վերնատուն շինել էին, ու մէկ մէկ պողպատ հայելի, որուն կ'աչքէին ու զքննումն կը կատարէին: Իմաստութեան գրքեր ալ ունեցել են, որ զաստղերու հաշին կը ցուցներ: Տարուն քառսուն օր ծով կը պահէին, անկողնից սուրբ կը մնային... Աստղերն ու գրքեր երեք իմաստուններուն մշանց տուել էին թէ Աստուած Ադամայ լալուն գթացել էր՝ խոստում էր արել, որ վեցերորդ տարուն զիր Միածին Որդին պիտի դրկէր, որ կոյսէ մը պիտի ծնէր... ու խաչին վրայ կենալով զԱդամայ ձեռագիրն պիտի ջնջէր...

Անոր համար երեք իմաստուններ գիշեր ու ցորեկ այդ լուսով էին, ու աչուին մնացել էր յերկնոց կամարն:

Ուխտ դրել էին, ով որ տեսներ զլուս-աստղն, պէտք է որ իրարու մշանց տային:

Գիշեր մ'ալ՝ երեքն հետրաց երազ տեսան, ամսէկ իր տեղ: Մեծն տեսաւ որ՝ երկնքէն ալտր Աստուած մը իջաւ յաշխարհ լուսափայլ մորուսով: Միջինէն տեսաւ, որ՝ Աստուած մը փելկտաց միջավար մարդու մը փառափել կերպարանքով: Պզտիկն ալ տեսաւ, որ մանուկ Աստուած մը ամպերու մէջ կը քայլէր սպիտակ մէկ ատուր ձիւնի պէս, ու կարմրժեռ վարդի պէս. այնքան խորոտիկ՝ որոն մմանակ միայն երկնքում կրնայ գտնուիլ:

Այն օր հովան լուսնեակ էր, սար ու ձոր լուս կը ցողար, աստեղաց ու համաստեղաց երամներ կը պղպշային-ճգոտային, ու աստղիկ մը գիսափայլ-հրեղէն իր երփներանգ լուսով ողողէր էր զալամ աշխարհ:

Երեքն ալ հետրաց զարթեցան, վերնատուն ելան և ահա տեսան որ երկնից կամարի անհունութենէն անոր ու պօծառ աստղ մը ծեգեր էր՝ մեծ ու պայծառ. օրէ օր կը մեծնար, մինչև 40 օր, և աստղն եղաւ լուսնեակի չափ ու աստղին մէջ կոյս մը ճատած էր՝ հրեշտակ-մանուկ մը ի գիրկ... Երեք իմաստունները իրարու մօտ եկան, խորհուրդք արին, քառասուն օր, քառասուն գիշեր պահք ու ծով կեցան վասն գիտելոյ զխորհուրդ աստղին, և 40 օրէն յետոյ հրեշտակն Գաբրիել եկաւ և յայտնեց, թէ մշան աստղիս այս է, որ Բրիստոս ծնաւ յերկրին Երուսաղեմի:

«Եւ ուրախացան յուրախութիւն մեծ»: Աստղն գիսափայլ բարովտեց զենոնք, ամէնքն իր տեղ, ու ձայն եղաւ աստղից, ձայնք անտատուր՝ թէ «Աստուած պիտի մարդանայ, ու մարդն պիտի Աստուածանայ»:

Ունկնդիրներ ամէնքն ալ հետրաց խաչակնքեցին. «Հաւատամ, խոստովանիմ»:

Մկրտն շարունակեց. «Ահա կոյս լղացի և ծնցի գորդի... 40 օրէն վերջ իմաստուններ - մշան ու շուշան հատուցին իրարու, երեք անձին երինջ մատաղ կտրեցին, ողորմութիւն ցրուեցին, ու անմիջապէս սկսեցին պատրաստուել հեռու ուխտագնացութեան, որպէս զի անձամբ անձին կարենան մատուցանել սրբափայլ Մեսիային

իրենց երկրպագութիւն, օրհնութիւններն՝ խորհրդատու ու աստուածապաշտել անւեր-
ներն: Նախ իմաստունն Պաղտասար առաւ զիր չորս հազար ծառաներ ու չորս հա-
զարապետներ, եկաւ մօտ իմաստունն Գասպար, որ առաւ զիր չորս հազար ծառա-
ներն ու չորս հազարապետներ. երկուք հետրաց եկան մօտ իմաստուն Մելքոն, մա-
ալ առաւ զիր չորս հազար ծառաներ ու չորս հազարապետներ: Ահագին կարաւան
մը, բեռ ու բարձ շալկած ու ոտքի վրայ էր:

Գիսափայլն շողշողաց երկմից կամարէն՝ ճակատն ուղղած դէպ ի Պաղեստին,
Իսրայէլի աշխարհը...

Գիշերը բացուած էր ու ճառագայթեր էր՝ լոյսն արևուն՝ պսակն կենաց ու փա-
նաց:

(Ծարունակելի)